

NMT 5-1976

101749

Regjeringens policy angående anvendelsen av Den Norske Brigade i Storbritannia

Av oberstløytnant Eystein O. Fjærli

Den Norske Brigade, forkortet til Brig N, og til daglig bare kalt «Brigaden», var hovedelementet i Den Norske Hær i Storbritannia. Den var ikke stor, egentlig vel neppe mer enn det som senere ble betegnet som en (stor) bataljonsgruppe; men kom etter hvert opp på et særdeles høyt kvalitetsmes-

sigt nivå. Gjennom de mange år den eksisterte, ble den øvet i nær sagt alle slags former for landkrigføring, befalet gikk gjennom tallrike britiske og norske kurs, materiellet var førsteklasses og alt personell innstilt på å gjøre sitt ytterste hvis Brigaden ble satt inn i kamp.

sårede. Det framgår forøvrig med all tydelighet av at de tildelte 11 mann av Kp. 6 Jernkorset (II kl.) for deres innsats på Stanghelle som var deres første strid.

Som en liten posthum honnør til Hauptmann Ströter og kaptein Lunde har jeg her tatt med deres portretter. På hver sin side hadde de menneskelig og faglig stor betydning for de menn de var satt til å lede. Begge var støpt i samme gode soldatform, og begge satte livet til under krigen. Etter 36 år er nå striden på Stanghelle nærmest historie. Når det allikevel har lykkedes meg å oppspore fotografier av de to kapteiner, så må jeg her takke fru Lillian Sundby (født Lunde) og spesielt vår gamle motstander Dr. Bernhard Maué (Münster), dengang tysk fenrik som i forreste linje deltok i striden på Stanghelle og berettet om den.

Brigaden kom imidlertid — med unntak av et av bergkompaniene — *aldri* i kamp. Dette var svært skuffende for de fleste av dem som gjorde tjeneste i den, selv om få menn egentlig *liker* frontlivet med dets slit, savn, skader og død, er det klart at under en krig er det meget frustrerende for en mann i en kampavdeling å vite at nesten alle andre militære kapmenheter er, eller har vært i strid med fienden; men ikke hans egen og ikke han selv. Særlig bittert var det for personellet i Brig N å se den britiske (skotske) «52 Mountain (Lavland) Division», som de hadde samtrent med så ofte og godt med, ble sendt til «kontinentet», hvor deler av den gjorde en stor innsats under kampene ved Arnheim-Njemegen, mens *bele* divisjonen var med under erobringen av Walcheren og under forsvarsstridene under tyskernes siste angrep i vest (Ardenner-sla-

get), samt i den store allierte offensiv inn i Tyskland.

Det var en utbredt følelse i Brigaden at den egentlig skulle ha vært med på dette. Noen år i forveien hadde jo Brigaden samøvet like ofte og godt med «51 Highland Division», som den måtte se forlate Skotland for Nord-Afrika, hvor dens bragder ved El Alamein, El Agheila og Mareth, ga frasagn inn i de skotske hjem. Og også *da* satt Brig N's personell med en beklemmende følelse av «ikke å gjøre sitt».

Det var dessuten godt kjent for personellet i Brigaden at Marinen og Flyvåpnet var med i aktiv strid mot fienden, og gjorde en innsats som ikke stod tilbake for noen av de allierte. Fra stridene om Walcheren høsten 1944 ble også det norske «Commandoes»-kompani kjent for sin sterke innsats, og det gikk rykter om de bragder folk fra «Kompani Linge» — i rollen som administrativ avdeling og øvingssentrum for spesialister — hadde utført hjemme i Norge. På permisjoner i London eller andre britiske havnebyer traff Brigadens personell ofte på folk fra Handelsflåten og ble gjort oppmerksom på sjøfolkenes innsats og store offer for Norge og den allierte sak. Det var der-

for ikke til å undre seg over at de fleste i Brigaden begynte å føle seg beklemt til mote, særlig siden de oppholdt seg i et — tross alt fremmed land hvor det knapt var en familie som ikke hadde medlemmer med i strid.

Dette kom på toppen av den psykiske påkjenning det hadde vært fra begynnelsen av å vite at Norge var under tysk-nazistisk okkupasjon og at ens egen families skjebne der var ukjent, noe som gjorde mange i Brigaden rastløse.

Alt dette kommer tydelig frem i en avisartikkel en av de tre sjefer Brigaden hadde, nemlig oberst (senere generalmajor) Reidar Holtermann, skrev i Aftenposten av 22 juni 1965. Det berettes i artikkelen at soldatene til slutt ble så utålmodige at de «sendte et brev til Kongen, gjennom sine tillitsmenn, med bønn om at avdelingen måtte bli satt inn i kamp. Kongen svarte i et vennlig brev at det var Brigadens første og viktigste oppgave å være beredt til strid i Norge, og at slik måtte det være». (1)

Myndighetene var altså helt klar over det ønske — og faktiske behov — personellet i Brigaden hadde for å komme i kamp straks, men valgte altså likevel å holde Brigaden «i reserve» og i beredskap for operasjonene i Norge. I det følgende vil det bli gitt en nærmere forklaring på den «policy» som ble fulgt m h t innsetning av Den Norske brigade.

Liten hær, mange oppgaver.

Ifølge «Militæravtalen» av 28 mai 1941, som er behandlet i et eget kapitel, «skulle norske styrker i De Forente Kongeriker bli brukt, enten for forsvar av De Forente Kongeriker, eller i den hensikt å gjenerobre Norge». Dette begrenset jo i seg selv mulighetene for en stridsinnsats for Brigaden i Skotland. Men som det går frem av kapitlet om «Mili-

tæravtalen», ble oppfatningen av dette prinsippet lempet på etter hvert. Den egentlige grunn til at Brigaden ikke ble satt inn, var en annen, nemlig at regjeringen i alle fall ville ha noe å rutte med av egne landstridskrefter ved evt. operasjoner i Norge.

Hæren i Storbritannia under krigen var nemlig hele tiden meget liten. Nedenstående oversikt viser dens personellstyrke hvert halvår siden juli 1940 (2):

	1/7—40	1/1—41	1/6—41	1/1—42	1/6—42	1/1—43
Offiserer	83	101	110	197	238	387
Andre	984	1331	1098	2180	2289	2190
Sum	1067	1432	1208	2377	2527	2577

	1/6—43	1/1—44	1/6—44	1/1—45	1/5—45
Offiserer	430	676	700	803	862
Andre	2201	2237	2625	2745	3188
Sum	2631	2913	3325	3540	4050

Hæren nådde aldri opp i mer enn vel 3500 *utdannede* mann. Tallet 4050 fra 1/5—45 inkluderte også de som man bare hadde rukket å gi en utilstrekkelig utdanning.

Den beskjedne tilgang til Hæren hadde to årsaker:

1. Den begrensede tilgang av personell til de væpnede styrker i det hele tatt.
2. Handelsflåten og de andre forsvarsgrener hadde hele tiden prioritet foran Hæren når det gjaldt tilgang på personell.

Dette siste var regjeringens «policy» helt fra sommeren 1940, da den konstaterte at det var sterkt behov for mannskaper til Handelsflåten og til Marinen som da overtok en god del fartøyer fra «Royal Navy». Her kom hensynet til Storbritannias krigsinnsats sterkt inn i bildet. Britene var da sterkt presset av de store skipstap av handelsskip ved ak-

sjoner fra tyske ubåter. Senere kom også behovet for personell til flyvåpnet til.

Rekruttering til styrkene i Storbritannia var oppriinnelig basert på frivillighet. Regjeringen lot norske vernepliktige bare registrere, men unnlot tvungen innkalling fordi den fryktet den stod for svakt hjemme i Norge. (3) Dette begrenset selvsagt tilgangen. Ved Kongelig Resolusjon av 28/11—41 ble det imidlertid besluttet å

iverksette tvungen innkalling av vernepliktige i en rekke land. (4) Dermed kom det mer fart i rekrutteringen. Den samlede personellstyrke som kunne settes inn av de forskjellige forsvarsgrener ble dog aldri (1/1—45) større enn: — Marinen 6750 mann — Kystartilleriet 250 mann — Flyvåpnet 2650 mann — Hæren 4050 mann

Der hadde imidlertid 5281 mann vært registrert i Hæren, men dette tall ble redusert med over 1200 ved avgivelse til Handelsflåten og de andre forsvarsgrener (893) og dimisjoner/døde (338). (5)

Men om Hæren var liten, ble oppgavene mange, og behovet for norske landstridskrefter store. Oppgavene gjaldt jo — som Militæravtalen fastslo — først og fremst deltagelse i forsvaret av Storbritannia. Fra sommeren 1940 og til Tyskland angrep Sovjet,

eksisterte det en fare for tyske angrep mot Storbritannia. For å sikre mot det, trengtes alle de allierte styrker som stod i landet, og selvsagt også de norske. Inntil Brigaden fikk et element godkjent av britene, bestod dette forsvarsoppdrag nærmest i sikring av egne forlegninger og lokale oppdrag. Men den 15/3 1941 ble det operative element satt opp. Det bestod av:

1. Brigadekommando
2. En infanteribataljon
3. Ett feltartilleri-batteri

Denne enhet fikk, fra den var satt opp, omfattende sikrings- og forsvarsoppdrag i Skottland. (6) Men under Brigaden lå fremdeles de øvrige elementer av Den Norske Hær i Skottland, nemlig:

1. Øvingsavdelingen som igjen bestod av:
 - a. Ett geværkompani
 - b. Ett mitraljøsekompani
 - c. En pionertropp
2. Befalskurset (Befalsskolen)
3. Mekanikerskolen
4. Hærens Forsyningsavdeling

Men det oppstod på britisk side temmelig tidlig planer om angrep mot Norge, og dette fordret deltagelse av norske landstridskrefter av forskjellig slag. Churchill gikk således alt i januar 1941 inn for «raiding operations» mot Norge, med «independent companies». (7) Det var opprinnelig dannelsen av «Kompani Linge», eller «No. 1 Norwegian Independent Company». Kompaniet ble med på tre slike raiding operations, nemlig to mot Lofoten, og ett mot Måløy (8) (hvor sjefen kaptein Linge falt). Først senere gikk kompaniet over til å bli nærmest en administrasjons- og øvingsavdeling for mindre etterretnings- og sabotasjegrupper.

Det oppstod imidlertid snart behov for andre typer norske avdelinger, da det ble planlagt større operasjoner mot Norge. Det gjaldt én plan om å invadere Jæren-området, og derfra rykke

mot Oslo, og invadere Trøndelag for å opprette forbindelse med Sverige som man ventet kunne bli trukket inn i krigen. (9)

Etter at Tyskland hadde angrepet Sovjet, var det angrep mot Nord-Norge som ble aktuelt. Det ble drøftet/forhandlet om flere slike planer mellom britiske og sovjetiske politikere og militære. Det var tale om landinger i Bodø Fauske og i Narvik-området for å avskjære forbindelsen til de tyske styrker i nord, særlig til den tyske Lapplandsarmé, som trengte seg frem mot Murmansk. Og det var planer om et angrep i ryggen på denne styrke med en arme bestående av 3 sovjetiske og én britisk divisjon; men ført frem og forsynt ved den britiske flåte. (10) Det var da klart at for å kunne gjøre denne allierte styrke så effektiv som mulig, og for å kunne sikre norske interesser mest mulig — samt for å stimulere den norske krigsmoral, var det nødvendig med norsk deltagelse av forskjellig slag, og da også av kampenheter som kunne settes inn spredt over en så stor del av fronten som mulig og at norske styrker måtte reserveres for slike eventualiteter. Men tidlig hadde dessuten Den Norske Hær måttet overta sikring og vakthold på Svalbard og Jan Mayen, hvor britene fant forholdene for vanskelige for egne styrker (11) Ett kompani ble avgitt til amerikanerne på Island og en liten garnison sågar sendt til Syd-Georgia.

Brigadens oppgaver, organisasjon og oppøving

H. M. Kong Haakons svar til soldatene i Den Norske Brigade som bad om å bli satt inn i kamp: «det var Brigadens første og viktigste oppgave å være beredt til strid i Norge, og at det måtte være så», var, som det går frem av det foranstående, basert på ren nødvendighet. Det måtte være

noen fullt utdannede norske landstyrker fra de væpnede styrker der var bygget opp i UK under krigen, som kunne opptre sammen med de allierte styrker. Derfor kunne ikke *alle* norske landstyrker settes inn på andre steder enn i Norge. Tvertimot, så små som de landstridskrefter var der var stablet på bena i Storbritannia måtte mesteparten av dem reserveres for innsats i Norge. Denne tanke ble alt tatt opp av general Fleischer i et P.M. til regjeringen den 21 juni 1940, hvor han bl a sa: «Vi bør motarbeide at våre avdelinger blir satt inn på krigsskueplassen utenfor Norge på en slik måte, og på et sådant tidspunkt at Regjeringen ikke har noen militær styrke, som kan rykke inn i Norge, og denne ryggraden i den folkehær som må reises hjemme så snart forholdene tillater det.» Det var, som før berørt, det samme prinsipp som ble ett av de «Militæravtalen» senere basertes på.

Brigadens oppgave under en gjenerobring av Norge, må imidlertid sees i sammenheng med den konsepsjon for norsk innsats som formet seg ut senere. Den første start var ved Heimestykkeleiderne Leif Tronstads og Jakob Schives ankomst til London, og deres samtaler med rittmester Bjørn Christophersen høsten 1941. Her sier dr. Olav Riste i sin bok «London-regjeringen»: «Rittmester Christophersen kom i dagane framover ikkje til å avgrensa seg til sekretærarbeid. Dels etter eige initiativ, dels etter samtalar med i første rekkje Torp, professor Tronstad og kaptein Jakob Schive, la han i november måned fram ein serie P.M. om korleis arbeidet framover kunne leggjast opp. Det første P. M. var datert 6 november 1941, og hadde overskrifta «Norsk medvirken ved gjenerobringen av Norge». Grunntanken i denne utgreiinga var at den norske medverknaden først og fremst burde baserast på heimefronten, og der-

nest på dei norske styrkane i Storbritannia.» (14)

Det ble senere akseptert av regjeringen.

Det var imidlertid, også på dette tidspunkt, full klarhet over at heller ikke *Heimestyrkene* kunne klare oppgaven *alene*, men at hovedinnsatsen ved en gjenerobring av Norge måtte gjøres av allierte styrker av alle tre forsvargrener.

Det var i samsvar med disse tanker at Hæren ble omorganisert i 1942. Det var etter at generalmajor Beichmann hadde overtatt som sjef for Hærens Overkommando, og ledet omorganiseringen, men det er grunn til å tro at oberst Bjørn Christophersen også øvet en ganske stor innflytelse i utformingen av den nye organisasjon av Hæren.

Den var basert på følgende:

1. En militærmisjon og et korps av liaisonoffiserer som skulle følge de allierte styrker, for å hjelpe disse, opprettholde forbindelsen mellom dem og norske militære og sivile institusjoner, og for å ivareta norske interesser.
2. Et korps av kadrebefal og spesialister som kunne sette opp og lede avdelinger basert på personell hjemme i Norge.
3. Et militært administrasjonsapparat — distriktskommandoer — som kunne overta den militære kontroll og forvaltning i de befrierte områder.
4. Norske avdelinger som var satt opp og øvet i Storbritannia, og som skulle samarbeide med de allierte styrker. Det er her Den Norske Brigade kommer inn. (15) Prinsippene for oppsetning av Brigaden var:
 1. Den måtte kunne opptre både som samlet brigade og oppdelt.
 2. De allierte avdelinger ville for det meste være vegbundet. Brigaden måtte derfor

kunne ta seg av oppgaver utenfor veg.

Dens oppsetning ble slik:

1. Den operative brigadestab.
2. Tre bergkompanier à 260 mann
3. Ett fallskjermkompani på 160 mann.
4. En liten feltartilleribataljon på 200 mann. (8 kanon-haubitser)
5. En motorisert oppklaringseskadron på 240 mann.
6. En transportavdeling med 60 kjøretøyer.
7. Øvingsavdeling med ca tre kompaniers personellstyrke.

«Den idé som lå til grunn for oppsetting av våre infanteristyrker i selvstendige *bergkompanier* — i stedet for den tidligere motoriserte bataljon — var hensynet til den beste utnyttelse av nordmennenes spesielle kvalifikasjoner under samvirke med allierte staber. Bergkompaniene var satt opp som kløvtropper (med mulighet for overgang til kjerreoppsetning) var beregnet på å kjempe i fjellet, utenfor vegene, og som selvstendig énhet. På denne måte kunne de bety et større pluss i en samlet innsats enn de ville ha gjort om de hadde vært oppsatt på samme måte som hovedmassen av de allierte tropper.» (16)

Brigadens oppøving for sin rolle i Norge foregikk stort sett i det skotske høyland, og sammen med 52 Mountain (Lowland) Division. Denne divisjon var blitt «øremerket» for Norge, og ble spesialoppsatt, spesial-utstyrt og spesialøvet for det. Den spesielle oppsetning bestod i at den hadde to ekstra bergartilleriregimenter i tillegg til de tre vanlige feltartilleriregimenter, og et indisk kløvregiment (med muldyr). Dette gjorde det mulig også for *divisjonen* å operere med en infanteribrigade pluss to bergartilleriregimenter utenfor veg. Det spesielle utstyr — som også Den Norske Brigade fikk — bestod i personlig bekled-

ning og teltutstyr for fjellkrig, og krig om vinteren i norsk lende og klima.

Det var mange samøvelser mellom «52 Div» og «Brigaden». De mest kjente er vinterøvelsene «Edelweis» og «Snowshoe» i Cairn Gorm-fjellene, og de to svære — og lange — «Goliath» — øvelser. Disse øvelser gjorde meget til å forberede begge enheter på de oppgaver som ventet i Norge. Men dertil gikk de norske avdelinger gjennom landingsøvelser i Inveray på den skotske vestkyst, og delvis gjennom divisjonens «battleschool». De fleste av befallet passerte i alle fall gjennom «the battleschool». Til gjengjeld var nordmennene instruktører under briteres oppøving i snø- og vinterkrig. Det var uten tvil to formasjoner som var toptrent for krig i Norge, da de skilte lag sommeren 1944. «52 Div» ble i stedet satt inn — i den flateste del av Nederland!

«The proof of the cooking lies in the eating.»

Prøven for Brigaden kom i to etapper:

— Ett bergkompani (2. Bergkompani) ble satt inn i Finnmark høsten 1944 under den sovjetiske offensiv der, og overtok hele fronten etter at russerne hadde nådd Tana.

— Brigaden ble ved den tyske kapitulasjon, fordelt over hele Norge. 2. Bergkompanis innsats er omtalt i detalj i Harald Sandviks bok «Frigjøringen av Finnmark 1944—45». I statsråd Torps redegjørelse for Stortinget i juli 1945 står følgende:

«Det vil videre være kjent at avdelinger av vår Hær på et tidlig tidspunkt var i aksjon i Finnmark. Vårt Bergkompani 2 ble sendt fra Storbritannia til Murmansk i siste halvdel av oktober måned, og i be-

gynnelsen av november rykket de inn i Norge. Man kan vanskelig forestille seg hvilke forhold disse tropper har arbeidet under. Mørket, kulden, mangelen på hus og på mat i distriktene, og ikke minst kommunikasjonsforholdene gjorde den minste fremrykning til ikke lite av en oppgave. Kompagniet rykket allikevel stadig fremover og dets skipatruljer, over fjellvidder hvor alt utstyr måtte bæres eller trekkes fram, nærmet seg det utrolige. Fra tid til annen kom det til kamp med tyske avdelinger. Vi hadde 36 døde, 26 sårete og 15 fanger. Men opprensingen gikk stadig fremover og i vår var hele Finnmark fritt for tyskere. Våre soldater, både de som var sendt fra Storbritannia og de som var rekruttert lokalt, har gjort en fin jobb.» Fordelingen av Brigaden da den ankom til Norge, ble slik:

- Oppklaringseskadronen til Østlandet
- Fallskjermkompaniet til Sørlandet
- Resten av styrken til Nord-Norge fordelt over strekningen Drag i Tysfjord til Mosjøen. (17)

Brigaden var nu underlagt den Allierte britiske Overkommando i Norge. De to avdelingene i Syd-Norge var blant dennes beredskapsavdelinger.

Oppdraget i Nord-Norge var å stå til disposisjon for — og til dels forestå — avvæpningen og avviklingen av de tyske styrker innen området, og administrasjon/hjemsendelse av sovjetiske krigsfanger og andre grupper som tyskerne hadde sendt til Nord-Norge kom inn under oppgavene, og i tillegg kom mange oppdrag for den sivile befolkning.

Brigaden løste denne sin oppgave på en førsteklasses måte. Da

dens oppdrag var over, skrev den allierte øverstkommanderende i Norge, general Sir Andrew Thorne følgende (18):

«I was so proud to see your Brigade give such a good account of itself in spite of the most depressing weather conditions. I felt a personal stake in your marchpast in the morning and the inspection in the afternoon and rejoined to see such fine bearing precision and pace of movement.

I have to thank you and the troops under your command practically for the honour which H. M. King Haakon bestowed on me yesterday in the Freedom Medal, because of my work with your Brigade in the past.

Very many congratulations on the fine state to which you have brought your Brigade and my regrets that the Brigade ceasing to exist and my best wishes to each and all of you in the future.»

Og ved Brigadens siste opptelling og parade for H. M. Kong Haakon på Slottsplassen uttalte H. M.: at Norge aldri hadde hatt en bedre militæravdeling.

Konklusjonen må altså bli:

Det var riktig og nødvendig å reservere Den Norske Brigade for oppdrag i Norge, og Brigaden var riktig organisert og øvet for dette oppdrag.

Det meste av dens offiserer og befal kom dessuten senere til å gjøre en stor innsats i gjenoppbyggingen av Hæren etter krigen på grunnlag av den lærdom og erfaring de hadde skaffet seg mens de var i Brigaden.

KILDER:

- (1) Artikkel av generalmajor R. Holtermann i Aftenposten av 22 juni 1965.

- (2) «Redegjørelse for de landmilitære styrkers oppbygging og krigsinnsats utenfor Norges grenser». Del A s. 26.
- (3) Dr. Olav Riste: «Londonregjeringa», s. 36.
- (4) Statsråd Oscar Torp: «Redegjøring for Stortinget om de Norske væpnede styrkers oppbygging og krigsinnsats utenfor Norges grenser av 10/7—45», s. 2.
- (5) «Redegjørelse for de landmilitære styrkers oppbygging og krigsinnsats utenfor Norges grenser». Del A, s. 25.
- (6) Statsråd Oscar Torp: «Redegjøring for Stortinget av 10/7—45», s.
- (7) Dr. Olav Riste: «Londonregjeringa», fra s. 131—155.
- (8) Statsråd Oscar Torp: «Redegjøring for Stortinget av 7. juli 1945», s. 6.
- (9-10) Dr. Olav Riste: «Londonregjeringa», s. 131—155.
- (11) Dr. Olav Riste: Londonregjeringa», s. 135.
- (12) «Redegjørelse for de norske landmilitære styrkers oppbygging og innsats utenfor Norges grenser». Del A, s. 23.
- (13) Dr. Olav Riste: «Londonregjeringa», s. 28.
- (14) Dr. Olav Riste: «Londonregjeringa», s. 165.
- (15) «Redegjøring om de landmilitære styrkers oppbygging og krigsinnsats utenfor Norges grenser». Del A, s. 22.
- (16) «Redegjøring om de landmilitære styrkers oppbygging og krigsinnsats utenfor Norges grenser». Del A, s. 23.
- (17) Statsråd Torps redegjøring for Stortinget 7. juli 1945.
- (18) General Sir Andrew Thorne's brev til Brigadesjefen ved Brigadens oppløsning.